

- W filozofii prawa i politologii
  - W etyce
  - W naukach społecznych
  - W psychologii
  - W pedagogice i psychologii rozwojowej
-

ANOMIA (gr. ἀνομία [anomia], od: ἀ- — nie, νόμος [nomos] — prawo) — brak prawa, stan bezprawia, zaprzeczenie prawa, bezprawie; termin używany w filozofii, a zwł. we współczesnej socjologii, w znaczeniu węższym lub szerszym, zależnie od tego, czy odnosi się do zupełnego (bezwzględnego, bezwarunkowego) braku systemu prawnego lub normy, czy też braku odpowiedniej, zgodnej z daną sytuacją, reguły postępowania.

W filozofii prawa i politologii a. to stan braku prawa, negacji prawa w sensie „lex”. A. w znaczeniu braku prawa pozytywnego, stanowionego przez władzę państwową (lex), występuje w koncepcjach przyjmujących istnienie przedspołecznego i przedpolitycznego stanu natury jako faktu historycznego lub jedynie hipotetycznego. Np. u T. Hobbesa stanem naturalnym dla człowieka, z uwagi na jego egoizm, jest aspołeczność, w którym m.in. na skutek braku bezpieczeństwa konieczne staje się zawarcie umowy społecznej, na mocy której następuje przejście w stan społeczny. W trakcie umowy dochodzi do zrzeczenia się wielu uprawnień naturalnych i wolności na rzecz władzy (suwerena), uprawnionej do wydawania praw. Anarchiczny stan natury przed zawiązaniem się umowy społecznej o władzę i prawo jest stanem wojny każdego z każdym, wypływającym z faktu realizacji indywidualnych uprawnień naturalnych, rozumianych jako nieograniczona wolność czynienia lub zaniechania działania (prawo do zachowania życia, prawo do posiadania rzeczy itd.). W stanie natury, ze względu na brak władzy i porządku prawa stanowionego, brak również moralnych norm postępowania (rozróżnienia między tym, co dobre, a co złe, sprawiedliwe czy niesprawiedliwe), z natury bowiem nie można wywieść norm moralnych, które pojawiają się dopiero wraz z utworzeniem państwa, stanowieniem przepisów prawa pozytywnego i powołaniem instytucji prawnych. Swoista a. to również brak instytucji państwowych (anarchia), w sytuacji gdy prawo utożsamia się z państwem; a. występuje w nurcie pozytywistycznego etatyizmu (R. Carré de Malberg), wg którego nie ma żadnych reguł prawnych poza tymi, które wydało lub usankcjonowało państwo. Państwo i prawo to rzeczywistości nierozłączne, przy czym prawo jest zawsze faktem państwowym, a państwo jest całkowitym suwerenem w stosunku do tworzonego prawa. Nie istnieje zatem żadne prawo wcześniejsze, ani też wyższe niż ustanowione przez państwo. Samoograniczenie się władzy państwowej jest efektem woli państwa (np. przez przyznanie obywatelom pewnych wolności), źródłem i znakiem siły państwa. Pozytywistyczny etatyizm oddziela prawo od moralności (z uwagi na inny rodzaj sankcji), od teologii itd. Autonomizacja dziedziny prawa następuje poprzez ścisłe określenie przedmiotu; nauka prawa jest jednocześnie nauką o państwie.

W etyce a. występuje jako termin określający brak stałego prawa moralnego (J. M. Guyau); negując potrzebę wewnętrznego i zewnętrznego prawa moralnego (negacja kantowskiego imperatywu kategorycznego) twierdzi się, że człowiek może się obejść bez praw, obowiązków i sankcji moralnych (moralny anomizm). Istotą ludzkiej natury, podstawowym motywem ludzkiego działania jest bowiem popęd do zachowania życia oraz jego potęgowania i rozwoju; życie, które z natury dąży do zachowania, wzmocnienia i rozszerzania siebie, jest przyczyną ludzkiego działania (świadomego i instynktownego), jednocząc zarówno stronę jednostkową bytu ludzkiego, jak i społeczną. Etyka naukowa powinna zajmować się możliwością osiągnięcia przez człowieka jak największego „natężenia” i „rozlewności” życia, wskazując środki konieczne dla jego wzmocnienia i potęgowania.

W naukach społecznych a. początkowo oznaczała brak norm regulujących życie ekonomiczne; następnie pojawiły się inne rozumienia: a. jako odczucie braku takiej normy, która prowadzi słabego, nieustannie poddanego cierpieniu człowieka do samoopanowania pozwalającego osiągnąć równowagę psychiczną; jako stan rozluźnienia norm, relacji i więzi skupiających zbiorowość społeczną; jako stan lekceważenia norm; jako rozbieżność i odmienność systemów wartości (E. Durkheim). A. określano też sytuację, gdy system prawny występujący w społeczności nie pojawia się jako urzeczywistnienie hierarchii wartości, ale jako środek, którego ważność jest podyktowana jedynie skutecznością w osiągnięciu celu (F. Alberoni). Termin a. występuje ponadto na określenie sytuacji, gdy lekceważenie aktualnego systemu społecznego opiera się na przekonaniu, że normy społeczne straciły swój walor i już nie obowiązują; a. nie oznacza więc braku norm ani niemożności ich poznania czy rozumienia, lecz tylko ambiwalentne ustosunkowanie się do nich; a. może prowadzić do powstania grup przestępczych, które żyją poza powszechnie przyjętym w społeczeństwie systemem prawa (R. K. Merton).

W psychologii a. jest stanem, w którym znaczna liczba jednostek jest w dużej mierze pozbawiona łączności (jedności) ze stabilnie zinstytucjonalizowanym systemem, co jest niezbędne dla ich osobistej stabilizacji oraz płynnego funkcjonowania systemu społecznego (T. Parsons).

W pedagogice i psychologii rozwojowej termin a. występuje także jako określenie pierwszej fazy rozwoju jednostki ludzkiej. Wg S. Hessena a. to brak poczucia powinności, a zarazem nieobecność powziętego świadomie celu lub prawa — reguły wyznaczającej czynność, stan przedświadomy i przedabstrakcyjny we wczesnym etapie życia. Człowiek, wg Hessena, rodzi się jako jestestwo anomiczne (stan trwający do wieku przedszkolnego), aby po wejściu do szkoły rozpocząć fazę heteronomii (podległość ogółowi norm, jakie stosuje szkoła), zmierzając do fazy autonomii — podporządkowania się prawu narzuconemu sobie samemu przez podmiot działający.

Bibliografia: T. Hobbes, *Leviathan*, Lo 1651, Ox 1998 (*Lewiatan*, Kr 1954); J. M. Guyau, *Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction*, P 1885, 1903⁶ (*Zarys moralności bez powinności i sankcji*, Wwa 1910, 1960); A. Fouilleé, *La morale, l'art et la religion d'après Guyau*, P 1889, 1909⁷ (*Moralność, sztuka i religia podług M. Guyau*, Wwa 1894); E. Durkheim, *De la division du travail social*, P 1893, 1967⁸; J. Pawełski, *Guyau a etyka przyszłości*, *Przegląd Powszechny* 50 (1894), 93–111, 352–368; W. Jabłonowski, *Moralność, sztuka i metafizyka według Guyau*, *Ateneum* 1 (1895), 321–339;

E. Durkheim, *Le suicide, étude de sociologie*, P 1897, 1967²; J. Bączek, *A. Jana M. Guyau*, Włocławek 1914²; R. Carré de Malberg, *Contribution à la théorie générale de l'état, spécialement d'après les données fournies par le droit constitutionnel français*, I–II, P 1920–1922; tenże, *La loi, expression de la volonté générale. Étude sur le concept de la loi dans Constitution de 1875*, P 1931; R. K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe 1949; T. Parsons, *Essays in Sociological Theory*, Glencoe 1949, NY 1964²; F. Alberoni, *Contributo allo studio dell'integrazione sociale dell'immigrato*, Mi 1960; W. Jacher, *Teoria więzi społecznej w socjologii Emila Durkheima*, Lb 1973; S. Hessen, *Podstawy pedagogiki*, Wwa 1997; W. Okoń, *Autonomia człowieka jako cel i szansa edukacyjna*, *Edukacja* 59 (1997), 5–25.

Katarzyna Stępień